

§ 2. Рамантызм у музыцы: энцыклапедыя пачуццяў

Поўна і шматгранна рамантызм выявіўся ў свеце музыкі — усёпранікальнай і шматаблічнай, бясконца разнастайнай і палкай, дзёрзкай і хвалючай. Дзякуючы апетай у творах кампазітараў-рамантыкаў стыхіі пачуццяў музыка была абвешчана ідэальным відам рамантычнага мастацтва.

Стыль сардэчных інтанацый. Музыка з'яўляецца самым эмацыянальным з усіх відаў мастацтва. Менавіта ў XIX стагоддзі эмацыянальны фон музыкі дазволіў кампазітарам-рамантыкам прапанаваць новы погляд на рэчаіснасць і выказаць яго ў сваіх творах. Непаўторны ўнутраны свет чалавека, што знаходзіцца ў пастаянным руху, раскрываецца ў музыцы рамантызму праз складаную гаму пачуццяў. Асаблівай сферай, у якой гэтая палітра пачуццяў была выяўлена ў найдрабнейшых дэталях — з нарастаннямі і спадамі, зменлівасцю і пераходамі з аднаго стану ў іншы, стала лірыка.

Лірыкай напоўнена музыка многіх кампазітараў XIX стагоддзя. Але найбольш яркім лірычным талентам валодаў *Франц Шуберт* — малодшы сучаснік Бетховена і першы з еўрапейскіх кампазітараў-рамантыкаў. Лічаць, што менавіта Шуберт адкрыў лірыка-рамантычную эпоху ў музыцы, звярнуўшыся да народнай песні. Шырокі спектр лірычных пачуццяў — пшчоты і смутку,

Юлій Шміт. Шубертыяда (фрагмент) (1897 г.)

трапятання і захаплення — захаваны кампазітарам у «Серэнадзе» са зборніка «Лебядзіная песня». Прыгожая песенная мелодыя з яе выразнымі паўзамі то накіроўваецца шырокімі хадамі ўверх, то спадае. Фартэп'яннае суправаджэнне нагадвае характэрнае для вячэрняй песні-серэнады гучанне гітары. Яно туруе вакальнай мелодыі, нібы падтрымліваючы прызнанне-заклік усхваляванага закаханага. Адценні радасці і смутку змяняюць адно аднаго, збянтэжанасць і трывога прамільгнуць толькі на імгненне, і далей — прасвятленне: ёсць надзея на доўгачаканую сустрэчу.

Як вы думаеце, чаму вядомы музычны крытык Барыс Асаф'еў назваў рамантычны лірызм «стылем сардэчных інтанацый»? Патлумачце свой пункт гледжання, праслухаўшы на кампакт-дыску музычныя творы Франца Шуберта.

Розум памыляецца, пачуццё — ніколі.

Роберт Шуман

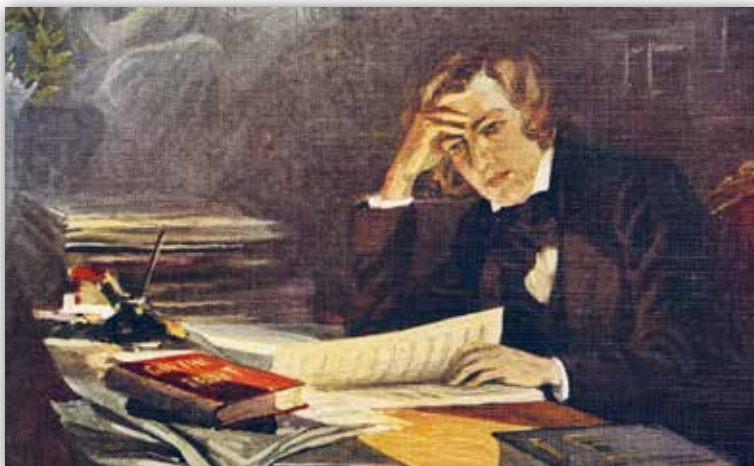
Ад сэрца да сэрца. Музыку рамантыкаў невыпадкова называюць музыкай, якая ідзе «ад сэрца да сэрца». У яе адкрытасці выразна гучыць спавядальнасць аўтара. Творы кампазітараў-рамантыкаў раскрываюцца перад слухачом нібы старонкі дзённікаў, у якіх выказана толькі самае патаемнае і асабістае. Сугучнасць свету героя і свету аўтара надзяляе музыку рамантыкаў характэрнымі для яе рысамі аўтабіяграфічнасці.

У *цыкле фартэп'янных п'ес «Карнавал»* нямецкага кампазітара *Роберта Шумана* з галерэі партрэтаў, бытавых сцэнак і танцаў выбудоўваецца цэласная карціна маскараду. Нібы ў калейдаскопе, кружачыся ў вальсавай віхуры, імкліва ўзнікаюць і знікаюць яркавыя музычныя характары. У святочную атмасферу залучаюцца традыцыйныя тэатральныя маскі «*П'еро*» і «*Арлекін*», музычныя партрэты — паэтычны *накюрн «Шалэн»* і віртуозная *п'еса-капрыс «Паганіні»*, жаночыя вобразы — летуценнае захапленне юнацтва Шумана ў *п'есе «Эстрэла»* і каханне ўсяго яго жыцця Клара Вік у *п'есе «Кіярына»*.

Цікавы факт

Роберт Шуман пісаў не толькі музыку. У «Жыццёвых правілах для музыкантаў» кампазітар дае моладзі мудрыя рэкамендацыі.

- ✓ Калі будзеш старэйшым, не іграй нічога моднага. Час дарагі. Трэба мець сто чалавечых жыццяў, каб пазнаёміцца толькі з усім добрым, што існуе на свеце.
- ✓ Прыслухоўвайся ўважліва да ўсіх народных песень; гэта скарбніца самых цудоўных мелодый; яны адкрываюць табе вочы на характар розных народаў.

Роберт Шуман за працай над песенным цыклам «Каханне паэта»

Роберт Шуман — прызнаны майстар музычнага партрэта. Праслухайце на кампакт-дыску п’есы з цыкла «Карнавал», прадстаўленыя ў параграфу. Каго з сяброў, знаёмых ці родных вы пазналі ў гэтых партрэтах?

Рамантычныя мініяцюры. Сваёй музыкай кампазітары-рамантыкі пратэставалі супраць устояў грамадства, якія скоўвалі свабоду мастака. Недасяжны, з іх пункту гледжання, ідэал яны бачылі за межамі рэчаіснасці. Адсюль у музычным мастацтве атрымалі развіццё тэмы духоўнай адзіноты, няўхільнасці лёсу, лірычнай споведзі... Найбольш поўна яны былі ўвасоблены ў жанры *музычнай мініяцюры**, які дазваляў адлюстраваць неабсяжнае ў адным мімалётным імгненні.

Эжэн Дэлакруза.
Фрыдэрык Шапэн (1838 г.)

Вечнасць імгнення і імгненні вечнасці прадстаўлены ў 24 прэлюдыях польскага рамантыка *Фрыдэрыка Шапэна. Прэлюдыя № 4 мі мінор* — адзін з найвялікшых яго твораў, найдасканалейшых узораў рамантычнай мініяцюры. Тэма лірычнай споведзі выяўлена тут у гучанні драматычнага маналогу мастака. Журботнасць і адначасова вытанчанасць вобраза дасягаюцца ў прэлюдыі-элегіі простымі сродкамі. Манатоннае паўтарэнне рытмічнай фігуры, з аднаго боку, стварае адчуванне некаторага застыласці, з другога — перадае ўнутраную ўсхваляванасць.

* *Музычная мініяцюра* — невялікая інструментальная або вакальная п’еса.

Мелодыя прэлюдыі ўвасабляе пачуццё глыбокага смутку. Яна вытканая з жаласных сыходных секундных інтанацый, з аковаў якіх вырываецца ў шырокую плынь толькі ў кульмінацыі. Тыя ж секундныя ўздыхі-плачы мы чуем у акордах, што няўхільна слізгаюць уніз. Багацце гарманічных фарбаў і меладычных інтанацый перадае складаныя і глыбокія перажыванні. Стрыманае эмацыянальнае напружанне пастаянна нарастае і прыводзіць да бурнага пра-тэсту героя, які дайшоў да трагічнага адчаю.

Свет, стань імгненнем...

Яўген Назайкінскі

Яшчэ пры жыцці Ф. Шапэн быў прызнаны майстрам інструментальнай мініяцюры. Прэлюдыя, нацюрн, эцюд, экспромт... Праслухайце на кампакт-дыску лірычныя мініяцюры кампазітара. Чаму, на вашу думку, рамантыкі аддавалі перавагу менавіта гэтаму жанру?

Рамантыка рускага раманса. У Расіі рамантызм звязаны з імёнамі выбітных кампазітараў Аляксандра Аляб'ева, Аляксандра Варламава і Аляксандра Гурылёва. Дзякуючы іх таленту і майстэрству сфарміраваліся два асноўныя жанры рускай вакальнай музыкі — руская песня і рускі раманс.

У сусветна вядомым *рамансе «Салавей» Аляксандра Аляб'ева* атрымаў увасабленне вобраз невялікай птушчкі, майстэрства і прыгажосць спеваў якой

**Санцьяга
Русіньёл.**
Раманс (1894 г.)

зачароўваюць слухачоў. Праз гэты паэтычны вобраз «вольнай птушкі» — сімвал спагадлівасці да чалавечых перажыванняў у народнай лірыцы — апавядаецца пра няшчасны жаночы лёс. Мелодыя раманса Аляб'ева адрозніваецца вытанчанасцю і высакароднай прастатой, мяккасцю, багаццем упрыгажэнняў, якія нагадваюць тонкія салаўіныя пошчакі. Прастата і велічнасць музыкі раманса «Салавей», праз якую перадаюцца пачуцці пяшчоты і смутку як увасабленне чысціні, робяць яго сапраўды народным.

Узорам народнай творчасці прызнаны і *раманс «Однозвучно гремит колокольчик...» Аляксандра Гурылёва*. Ён прысвечаны тэме вечнага шляху чалавека па бязмежных прасторах роднай зямлі. Неспасціжную тугу і кранальную адчувальнасць кампазітар перадае з дапамогай распеўнай мелодыі, плаўных інтанацый, вальсавасці. Зусім іншыя пачуцці — рамантычны парыў, усхваляванасць, якія характарызуюць непрымірымасць героя і яго выклік свету, — адлюстраваны ў імклівай хвалепадобнай мелодыі *раманса «Белеет парус одинокий...» Аляксандра Варламава*.

Рамансы і песні А. Аляб'ева, А. Варламава і А. Гурылёва трывала ўвайшлі ў канцэртны рэпертуар многіх спевакоў. Аднак прызначаліся яны перш за ўсё для выканання ў хатняй абстаноўцы, у сяброўскім асяроддзі. Паспрабуйце ўзнавіць гэтую атмасферу, развучыўшы і выканаўшы ў класе першы куплет раманса «Вячэрні звон» А. Аляб'ева. Тэкст твора прапануецца на дадатковай старонцы.

Музычны рамантызм на беларускіх землях. Перыяд рамантызму ў музычнай культуры Беларусі адзначаны ростам цікавасці да нацыянальнай самабытнасці беларускага народа. Мелодыі народных песень і танцаў як аснову сваіх твораў упершыню стаў выкарыстоўваць кампазітар *Антон Абрамовіч*. Яскравым прыкладам выступае яго фартэпіянная *паэма «Беларускае вяселле»*. Яе часткі выбудаваны згодна з вясельным абрадам і ўтвараюць праграмную сюіту з васьмі частак. Уступленнем да сюіты гучыць *п'еса «Прыезд святоў»*, музыку якой адрозніваюць дзёрзкі характар і імклівы рух. У ёй шырока выкарыстоўваюцца прыёмы гукавыяўлення: тупат капытоў, звон бразготак, гучанне народных інструментаў. Урачыстасць характэрная для *п'есы «Святанне»*. У лірычнай частцы *«Плач дзявочы»* чуваць трывожнае галашэнне дзяўчыны з-за будучага замужжа. На кантрасце светла і кранальна гучыць *«Дзявочы вечар»*: у акружэнні сябровак нявеста развітваецца з бацькоўскім домам. Велічная музыка *п'есы «Прыезд князёў»* змяняецца стрыманай малітвай (*«Хор у касцёле»*) і прасветленым *«Блаславеннем»*. Завяршае фартэпіянную паэму бесклапотна-радасная і паўнагучная *«Кругавая»*.

У камічнай *оперы «Ідылія» («Сялянка»)* выдатнага кампазітара *Станіслава Манюшкі* на лібрэта *Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча* са сцэны ўпершыню загучала беларуская гаворка. «Ідылія» па праве лічыцца першай беларускай нацыянальнай операй. Сяляне ў гэтай оперы спявалі на беларускай мове

**Скульптары
Леў і Сяргей
Гумілеўскія.**
Помнік
Станіславу
Манюшку і
Вінцэнту Дуніну-
Марцінкевічу
ў Мінску,
Беларусь
(2016 г.)

(«простанароднай гаворцы», як было пазначана ў афішы), што падкрэслівала іх сацыяльнае становішча. Нацыянальны каларыт музыкі дасягаўся таксама з дапамогай беларускага фальклору. На жаль, партытура оперы была страчана. Сёння мы можам меркаваць пра яе толькі па звестках з архіўных дакументаў.

Праслухайце фартэп'янную паэму «Беларускае вяселле» А. Абрамовіча ў інфармацыйных крыніцах. Паспрабуйце апісаць беларускі вясельны абрад у адпаведнасці з характарам частак твора.

Рамантызм у музыцы зацвердзіў высокую каштоўнасць асобы з яе эмацыянальна насычаным унутраным светам. Дасягненнямі рамантызму сталі наватарства вобразаў і музычнай мовы, стварэнне непераўзыходных шэдэўраў у жанры інструментальнай і вакальнай мініяцюры, росквіт нацыянальных кампазітарскіх школ.

Пытанні і заданні

1. Лічаць, што найбольш яркая рамантызм увасобіўся ў музычным мастацтве. Кампазітары сцвярджалі, што толькі музыка можа перадаць шматгранны свет чалавечай душы. Прослухайшы творы, ахарактарызаваныя ў параграфу, назавіце асноўныя рысы музыкі рамантызму. Якое ўражанне на вас зрабілі гэтыя творы?

2. Адным з самых загадкавых твораў Ф. Шуберта была *сімфонія № 8 сі мінор*, якая атрымала назву «*Няскончаная*». Асноўныя тэмы дзвюх частак сімфоніі

маюць песенную прыроду: яны гучаць падобна да меладычных рамансаў і песень. Праслухайце тэмы сімфоніі на кампакт-дыску. Ахарактарызуйце іх. Якія сродкі музычнай выразнасці выкарыстаў кампазітар, каб адлюстравалі унутраныя перажыванні чалавека?

3. Раманс «Салавей» А. Аляб'ева ў многіх кампазітараў выклікаў жаданне надаць яму новае гучанне. Вядома некалькі варыянтаў раманса: віртуозная фартэп'янная п'еса-транскрыпцыя «Салавей» венгерскага кампазітара *Фэренца Ліста*, «Успамін пра Расію. Транскрыпцыя № 4 у форме фантазіі на тэму “Салавей” А. Аляб'ева» нямецкага рамантыка *Іагана Брамса*. Праслухайце гэтыя творы ў інфармацыйных крыніцах. Як, на ваш погляд, змяніўся характар асноўнай мелодыі раманса ў працытанні кампазітараў іншых нацыянальных школ?

Творчая майстэрня

4. Адным з яркіх прыкладаў музычнай мініяцюры з'яўляюцца «*Песні без слоў*» нямецкага кампазітара *Фелікса Мендэльсона*. Гэта зборнік фартэп'янных п'ес, разнастайных па настроі і вобразах. Праслухайце некалькі мініячур («Песня венецыянскага гандальера» фа-дyez мінор, «Песня за калаўротам») на кампакт-дыску. Падумайце, чаму цыкл атрымаў такую назву. Прапануйце слоўныя замалёўкі музычных вобразаў. Прачытайце іх у класе. Ці супалі вашы асацыяцыі з асацыяцыямі аднакласнікаў?

§ 3. Рэалізм: чалавек у рэаліях соцыуму

Да сярэдзіны XIX стагоддзя ў еўрапейскім мастацтве сфарміраваўся яшчэ адзін мастацкі кірунак — *рэалізм*. Яго з'яўленне было абумоўлена хваляй магучых дэмакратычных рухаў, якія пракаціліся па Еўропе ў 1830—1840-х гадах. Адштурхоўваючыся ад дасягненняў рамантызму, мастакі-рэалісты ўсё ж стваралі зусім іншае мастацтва.

«**Маніфест рэалізму**». Заснавальнікам рэалізму ў французскім жывалісе лічыцца *Густаў Курбэ*. Гэты неардынарны майстар казаў, што мастаку не

варта адлюстроўваць тое, чаго ён не бачыў. Замест таго, каб сілай уяўлення «ўваскрашаць» вялікія эпізоды гісторыі і міфалогіі, ён павінен праўдзіва перадаваць норавы, ідэі і аблічча сваёй эпохі. Сюжэты з сучаснага жыцця ахвотна ўваблялі ўжо і рамантыкі, аднак выбіралі толькі самыя захапляльныя і незвычайныя з іх. Рэалісты ж сцвярджалі, што жыццё трэба адлюстроўваць не выбарачна, а ва ўсіх яго праявах, нават штодзённых і непраздзятых.

Цікавы факт

Журы Парыжскага салона не раз адхіляла карціны Густава Курбэ як тыя, што «праслаўляюць агіднае». У 1855 годзе мастак дэманстраваліўна выставіў свае работы ў драўляным бараку пад шыльдай «Павільён рэалізму». У каталозе да выстаўкі ён выклаў свае погляды на мастацтва. Гэты тэкст увайшоў у гісторыю як «Маніфест рэалізму».